

Energy, morals and expectation

Dr. Behrouz Mohammadi monfared ¹

Mohammad Kakavand ²

Abstract

The element of vitality, considering its desirable effects on human life, has always been of great interest. Vitality can be used as a tool for ethical living. Ethical life is intertwined with human and divine standards of human ideals. In religious sources, the promise of achieving complete ethical life is tied to the era of the appearance of the savior, and on the other hand, the realization of this state of affairs, in addition to the will of God, depends on human preparation. The question that arises is how to use vitality in human ethical living and prepare for the savior's appearance. The main question of this research is how to make sufficient use of the tool of vitality in ethical living and preparing for the savior's appearance. The author's hypothesis is that adequate utilization of vitality can be used in the direction of ethical living and preparing for the savior's appearance. The research has used data collection, description, and analysis to obtain an answer to the problem. The findings of the study reveal the existence of three models of vitality in the context of the Mahdi's reappearance that will lead to purposeful ethical living, hopefulness, and more. Vitality, focused on ethical living, by creating peace, contentment, hope for getting out of undesirable situations, a flexible transition from hardships, coherent adaptation, and a sense of success and progress, will prepare the ground for the expectation of the savior's appearance.

Keywords: energy, morals, expectation, happiness

1. Associate professor and faculty member of Tehran University

2. PhD student of Quran and Hadith, Tehran Azad University, South Branch (Responsible Author)
(m.kakavand10274@gmail)

نشاط، اخلاق و انتظار منجی*

بهروز محمدی منفرد^۱

محمد کاکاوند^۲

چکیده

عنصر نشاط با توجه به آثار مطلوبی که در زیست انسان دارد، همواره مورد توجه بوده است. نشاط را می‌توان به عنوان ابزاری برای زیست اخلاقی به کار گرفت. زندگی اخلاقی توأم با معیارهای انسانی و الهی از آرمان‌های بشر است. در منابع دینی وعده تحقق کامل زیست اخلاقی با دوران ظهور منجی گره خورده و از سویی تحقق وضعیت بسامان ظهور علاوه بر خواست و اراده خداوند به بسترسازی از سوی انسان مشروط است. اکنون مسئله‌ای که مطرح می‌شود، چگونگی استفاده از نشاط در زیست اخلاقی انسان و بسترسازی برای انتظار منجی است. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که چگونه می‌توان از ابزار نشاط در اخلاقی زیستن و سپس زمینه‌سازی ظهور منجی بهره برد؟ فرضیه نگارنده این است که می‌توان از ابزار نشاط در جهت زیست اخلاقی و زمینه‌سازی ظهور منجی استفاده کافی را برد. این نوشتار از روش جمع‌آوری داده‌ها، توصیف و تحلیل آنها، جهت دستیابی به جواب مسئله بهره برده است. دستاوردهای پژوهش حکایت از وجود سه مدل نشاط در حوزه مهدویت دارد که سبب زیست اخلاقی هدفمند، امیدوارانه و... خواهد شد. نشاط معطوف به اخلاقی زیستن با ایجاد آرامش، رضامندی، امید به گذر از وضعیت نامطلوب، گذار غیر معطوفانه از محنت‌ها، سازگاری همگرایانه و حس موفقیت و پیشرفت و... انتظار منجی را سامان داده و موجب زمینه‌سازی ظهور خواهد شد.

واژگان کلیدی

نشاط، شادی، اخلاق، منجی، موعود، زمینه‌سازی ظهور.

مقدمه

جامعه مطلوب با شاخصه‌های نشاط، زیست اخلاقی و انتظار منجی به صورت اتفاقی پدیدار نخواهد شد. این جامعه آرمانی علاوه بر اراده الهی به عامل انسانی هم نیازمند است. در این

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲۹

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۹

۱. استادیار دانشگاه تهران.

۲. دانشجوی دکتری قرآن و حدیث دانشگاه آزاد تهران واحد جنوب (نویسنده مسئول)
(m.kakavand10274@gmail.com)

راستا برای رسیدن به جامعه مطلوب لازم است ابزارهای مناسب شناسایی و به کارگرفته شوند. از ابزارهای لازم برای رسیدن به جامعه مطلوب می‌توان به نشاط اشاره کرد. در همین راستا از مولفه‌ی نشاط می‌توان به عنوان ابزاری برای اخلاقی زیستن و انتظار واقعی استفاده کرد. مسئله مورد اهتمام نگارنده چگونگی استفاده از نشاط در زیست اخلاقی و تحقق انتظار منجی است. در این جستار تلاش خواهد شد تا نحوه بکارگیری ابزار نشاط را در زیست اخلاقی و انتظار منجی بررسی نماییم. یعنی چگونگی سامان یافتن انتظار منجی را با توجه به آثار نشاط معطوف به اخلاقی زیستن را تبیین خواهیم نمود. از دیدگاه پژوهنده در حوزه مهدویت و انتظار منجی سه مدل نشاط یافت می‌شود. مدل اول، نشاط معطوف به اهداف متعالی. مدل دوم، نشاط معطوف به مولفه‌ی امید. مدل سوم، نشاط معطوف به کنش‌های فردی و اجتماعی. باور نگارنده بر این است که اگر این سه مدل نشاط در زندگی جاری شوند، می‌توانند ابزاری برای اخلاقی زیستن و سامان یافتن انتظار منجی باشند. به بیان دیگرهدف از پژوهش حاضر این است که معین شود، می‌توان از یک مثلث که یک ضلع آن نشاط و دیگری اخلاق و سپس انتظار نام برد که این سه با هم مرتبط هستند و اگر نشاطی که منشاء آن معطوف به منجی است اتفاق بیفتد سبب زیست اخلاقی هم می‌شود مانند: اخلاق بندگی، امید به گذر از وضعیت نابسامان و... و اگر زیست اخلاقی اتفاق بیفتد یک انتظار واقعی خواهد بود؛ به دلیل آن که این زیست اخلاقی بستر ساز ظهور منجی است. فرآیند پژوهش پیش رو در قالب ذیل خواهد بود. ابتدا مدل‌های سه‌گانه نشاط در حوزه مهدویت تبیین خواهد شد و سپس ذیل هر کدام نسبت آن با اخلاقی زیستن و در ادامه اثرگذاری نشاط معطوف به اخلاقی زیستن بر ساماندهی انتظار منجی را بررسی خواهیم نمود.

نشاط معطوف به اهداف متعالی

مراد از نشاط معطوف به اهداف متعالی نشاطی است که به سبب وجود اهداف متعالی در زیست انسان به وجود می‌آید. بر این اساس اهداف متعالی در زندگی سبب نوعی نشاط درونی خواهد شد و این نشاط در اخلاقی زیستن انسان اثرگذار بوده و به اعتبار همین تأثیرگذاری، می‌تواند بستر ساز انتظار منجی باشد. توضیح این که از جمله اهداف متعالی منتظر منجی، برپایی حکومت حق و از بین رفتن تمام باطل است. در همین راستا در فرازی از دعای ندبه نجوا می‌کنیم:

اللَّهُمَّ وَاقِمِ بِهِ الْحَقَّ وَأَذْخِصْ بِهِ الْبَاطِلَ (ابن طاووس، بی تا: ۵۶۵).

در این فراز، منتظر برای تحقق آرمان منجی، از پروردگار خویش استمداد می‌طلبد. سپس از معبود خود می‌خواهد تا در راه تحقق این هدف توفیق همدلی و همیاری با منجی را نصیبش کند:

وَأَعِنَّا عَلَى تَأْدِيَةِ حُقُوقِهِ إِلَيْهِ وَاجْتِهَادٍ فِي طَاعَتِهِ وَاجْتِنَابٍ عَنْ مَعْصِيَتِهِ (همان).

همدلی و همراهی در مسیر رسیدن به این هدف متعالی از جمله وظایف و خواسته‌های یک منتظر واقعی است. از سویی منتظر منجی با همدلی و همیاری با اهداف متعالی منجی برپایی حکومت جهانی - به زیست خود - هدف و معنا می‌بخشد. "آرجیل لو" پس از برشمردن سه جزء اساسی شادکامی به مؤلفه‌های دیگر شادکامی همانند: هدفمندی و نیایش به خدا و... نیز اشاره دارد. بر این اساس زیست هدفمند و معنادار از دیدگاه این روان‌شناس از عناصر نشاط محسوب می‌شود (پناهی، ۱۳۸۸ ش: ۱۷). بنابراین اهداف متعالی موجود در سبک زندگی اسلامی منتظرانه سبب نوعی نشاط درونی خواهد بود که ما از آن به عنوان نشاط معطوف به اهداف متعالی یاد می‌کنیم.

۱. نسبت نشاط با اخلاقی زیستن

نسبت نشاط معطوف به اهداف متعالی و اخلاقی زیستن را به کمک سه مقدمه و یک نتیجه صورت‌بندی می‌کنیم.

مقدمه نخست: نشاط بدون هدفمندی و معناداری زندگی محقق نمی‌شود. به عبارت دیگر هدف‌مندی زندگی به نشاط انسان کمک می‌کند؛

مقدمه دوم: هدفمندی زندگی انسان منتظر با امید به برپایی حکومت جهانی اسلامی و تحقق آرمان شهر الهی و مدینه فاضله تعریف می‌شود؛

مقدمه سوم: اخلاقی زیستن متعالی و دینی بستری برای ظهور منجی موعود و برپایی حکومت جهانی الهی، یعنی هدف نهائی انسان فراهم می‌آورد. مقصود از زیست اخلاقی دینی، این است که جهان‌بینی حاکم بر زندگی انسان و کنش‌های او برگرفته از تعالیم اسلام باشد.

نتیجه: کسی که از نشاط معطوف به هدف متعالی برخوردار باشد، برای رسیدن به آن هدف از بسترهای آن بهره می‌برد و اخلاقی زیستن یکی از آن بسترهاست. پس نشاط می‌تواند سبب زیست اخلاقی هدفمند و تحقق انتظار منجی باشد.

از ویژگی‌های این نشاط، زیست هدفمند و معنادار بود. غایت و هدف میانی زندگی منتظر، تلاش برای فراهم آوردن بستر ظهور در ساحت‌های فردی و اجتماعی است. غایت‌نگری و

هدفمندی در شکل‌گیری سبک زیستن بسیار اثرگذار بوده و سبک زندگی انسان حاصل حاکمیت باور غایت‌نگر اوست. به همین سبب، منتظر منجی هدف زندگی را معطوف به ظهور موعود قرار می‌دهد. سپس تمام کنش و واکنش‌های او برای زمینه‌سازی ظهور و قرب الاهی خواهد بود. و آرمان و هدف زیست اخلاقی دینی در عصر غیبت، تحقق انتظار منجی تلقی می‌شود. در نتیجه نشاط معطوف به اهداف متعالی سبب زیست اخلاقی هدفمند و خدا محور خواهد شد و تمام فعالیت‌های فردی و اجتماعی انسان را متوجه هدف متعالی این جهانی خواهد نمود.

۲. آثار نشاط معطوف به اخلاقی زیستن بر انتظار منجی

نشاط معطوف به هدف متعالی سبب اموری می‌شود که در مجموع یک زندگی اخلاقی را به ارمغان می‌آورند. در ادامه صرفاً به دو مورد اشاره می‌کنیم؛

الف) آرامش و افزایش بهره‌وری

از دیدگاه درون دینی، نابه‌سامانی‌های فراوان در دروان غیبت منجی سبب اضطراب می‌شود. این اضطراب‌ها و احساسات ناخوشایند، مایه کمرنگ شدن آرامش در زندگی هستند. نشاط معطوف به اهداف متعالی در زیست منتظر آرامش و نشاط را به دنبال دارد. از دیدگاه نگارندگان، طبیعت‌گرایان غایتی غیر از جهان بینی مادی را تصور نمی‌کنند. آنان زندگی فردی و اجتماعی را براساس عدم اعتقاد به عالم ماورای طراحی می‌کنند. آنان معتقدند که هدف نهایی وجود ندارد و زندگی انسان دور باطلی را طی می‌کند. نگاه بدبینانه ناشی از پوچ‌گرایی باعث اضطراب است. اما منتظران منجی با باور به تحقق فرجام نیک و جامعه اخلاق مدار و تلاش در جهت بسترسازی برای آینده‌ای روشن، سبب هدفمندی در زندگی شده و اضطراب ناشی از نیهیلیسم را می‌زدایند.

در یک پژوهش میدانی که به بررسی رابطه شادی و نشاط با پویایی سازمانی پرداخته است مشخص شد، شادی و نشاط باعث افزایش میزان کمی و کیفی کار و فعالیت می‌شود. شادی و نشاط با بهبود توانایی تصمیم‌گیری، سردرگمی را کاهش داده و ابزاری برای حل مشکلات است (لعلی، سمانه، ۱۳۹۴: ۷). نشاط معطوف به اهداف متعالی که به دنبال باور به تحقق وعده گسترش عدالت و تحقق حکومت عدل الاهی به وجود آمده انسان منتظر را از سردرگمی نجات داده و با تشخیص و انتخاب اولویت زندگی و تلاش در جهت بسترسازی جامعه اخلاقی، سبب پویایی و افزایش بهره‌وری خواهد شد.

ب) رضامندی

نشاط معطوف به اهداف متعالی با تعریف اهداف والای این جهانی، اسباب رضامندی در زندگی را فراهم می‌آورد. منتظر منجی با توجه به فضا سازی روایات ناظر به مقام منتظران، چه زندگانی او به دوران ظهور ختم شود یا نشود، به هدف والای خود یعنی رضای الهی رسیده است. چراکه غایت اصلی و حقیقی منتظر از تلاش برای زیست اخلاقی منتظرانه در عصر غیبت، تقرب الهی بوده در حالی که غایت میانی او تحقق انتظار منجی است، بنابراین از زندگی خود رضایت کامل دارد.

از دیدگاه اندیشمندان علم روان‌شناسی، بین نشاط و رضامندی از زندگی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد. هرگاه روان انسان به وسیله شادی و نشاط در زندگی به آرامش رسید، رضامندی را سبب می‌شود چراکه با افزایش شادی، رضایت از زندگی هم افزایش پیدا می‌کند. با توجه به تحقیقات صورت گرفته می‌توان ادعا نمود که نشاط، جایگاه بسزایی در رضامندی در زندگی ایفا می‌کند (شریفه، آلبوغبیش، غلام‌حسین، مکتبی، ۱۳۹۵: ۹۸). بنابراین نشاط به رضایت از زندگی منجر می‌شود. اما از دیدگاه نگارندگان میان نشاط و رضامندی رابطه دو سویه برقرار است. یعنی از سویی نشاط سبب رضامندی و از سویی دیگر رضامندی سبب نشاط می‌گردد. اما آنچه بیشتر مورد توجه است این است که انسان رضامند به دلیل رضایت از زندگی بانشاط خواهد بود و کسی که از زندگی در دوران غیبت با تمام نابه سامانی‌هایش رضامند است، با نشاط خواهد بود و اوست که می‌تواند بستر ساز ظهور باشد.

نشاط معطوف به مؤلفه امید

مراد از نشاط معطوف به مؤلفه امید نوعی از نشاط است که به سبب وجود امید در زندگی به وجود می‌آید. از دیدگاه علم روان‌شناسی از امید به عنوان مؤلفه نشاط یاد شده است. بنابراین امید در زیست انسان سبب نوعی نشاط خواهد شد. این نشاط در اخلاقی زیستن انسان اثرگذار بوده و به اعتبار همین تأثیرگذاری، می‌تواند بستر ساز انتظار منجی باشد. برای نمونه امیدواری و باور به تحقق آینده‌ای روشن سبب خواهد شد تا منتظر تمام تلاش خود را در بستر سازی برای ظهور به کار گیرد و در نتیجه انتظار منجی سامان یابد.

امید به تحقق وضعیت بسامان و مطلوب از ویژگی‌های زیست منتظرانه است. امید به آینده‌ای روشن با برپایی عدالت این جهانی در ساحت‌های فردی و اجتماعی از ویژگی‌های بارز در زیست منتظرانه است. از سویی در علم روان‌شناسی امیدواری از مؤلفه‌های نشاط بر شمرده

شده است. بر این اساس امیدواری در زیست منتظرانه سبب گونه‌ای از نشاط درونی در زندگی منتظر خواهد شد. در باورداشت مهدویت وعده گسترش عدالت در تمام ساحت‌های زندگانی بشر به وضوح دیده می‌شود. از مهم‌ترین شاخصه‌های حکومت منجی وعده برپایی عدالت فراگیر را می‌توان برشمرد. در همین راستا روایات هنگامه ظهور را چنین توصیف می‌کنند:

وَاللّٰهُ لَيَدْخُلَنَّ عَلَيْهِمْ عَذْلُهُ جَوْفَ بُيُوتِهِمْ كَمَا يَدْخُلُ الْحَرُّ وَالْقُرُ (نعمانی، ۱۳۹۷ق: ۲۹۷).

مسئله و اشکالی که شاید در این جا مطرح شود این است که وعده برقراری عدل و قسط و ازاله جور و ظلم، مربوط به زمان ظهور بوده و از سویی به دلیل عدم آمادگی مردم، زمانه ظهور بسیار بعید به نظر می‌رسد؟ در مقام پاسخ به اشکال، می‌گوئیم که ظهور منجی دارای بسترهای نزدیک و دور است بنابراین بایستی فضایی که روایات در باب زمان ظهور ترسیم نموده‌اند را به دقت کاوید، تا پاسخ مسئله روشن گردد. در فضای برخی روایات می‌بینیم که امر ظهور نزدیک وصف شده است:

يُظْهِرُ كَالشَّهَابِ الثَّاقِبِ فِي اللَّيْلَةِ الظُّلُمَاءِ (حر عاملی، بی تا: ۱۹۲).

در گزاره دیگری چنین آمده است:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيُصْلِحَ لَهُ أَمْرُهُ فِي لَيْلَةٍ كَمَا أَصْلَحَ أَمْرُ كَلْبِشِمْسِ مُوسَى... (ابن بابویه، ۱۳۵۹ش: ۳۷۷).

براساس سطور پیشین، امید به تحقق وضعیت بسامان ظهور در فضای روایات نزدیک، توصیف شده است. زیرا همان گونه که بیان شد غیر از عامل انسانی اراده الهی نیز در فراسیدن زمان ظهور بسیار اثرگذار است. از سویی امیدواری به تحقق آینده روشن از مؤلفه‌های نشاط در علم روان شناسی برشمرده شده است. با توجه به یافته‌های پژوهشی بین امید به آینده معلمان زن و نشاط دانش آموزان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. "گونیک" در بررسی فرآیند فرا تحلیلی درباره ارتباط میان باورها و اعمال مذهبی با بهداشت روان و کارکردهای اجتماعی، گزارش داد که مذهب با بالا بردن توانایی مقابله با استرس و ایجاد امید و شادکامی بر سلامت روان تأثیر می‌گذارد. براین اساس آنچه از دیدگاه‌های روان شناسان برداشت می‌شود پیوند میان امید و نشاط است. آنان بر این باورند که امیدواری یکی از مؤلفه‌های نشاط در زندگی است (افشانی، جعفری، ۱۳۹۵ش: ۱۹۴-۱۹۶). بر پایه آنچه گذشت، امید به تحقق وضعیت مطلوب در زیست منتظرانه سبب گونه‌ای از نشاط درونی در زندگی منتظر خواهد شد که ما از آن به عنوان نشاط معطوف به مؤلفه امید یاد می‌کنیم.

۱. نسبت نشاط و اخلاقی زیستن

نسبت نشاط معطوف به مؤلفه امید با اخلاقی زیستن را به کمک سه مقدمه و نتیجه‌ای که در پی می‌آید، صورت‌بندی می‌کنیم.

مقدمه نخست: وجود عنصر امید به آینده از ویژگی‌های نشاط است؛

مقدمه دوم: امید نشأت گرفته از وعده الهی - ظهور منجی - سبب می‌شود که فرد منتظر بسترهایی را برای رسیدن به آن وعده الهی فراهم آورد و از جمله آن بسترها اخلاقی زیستن است؛

مقدمه سوم: نشاط به واسطه امید، در زیست اخلاقی اثرگذار بوده و سبب حرکت ایمانی در جهت تحقق انتظار منجی خواهد شد.

نتیجه: نشاط معطوف به مؤلفه امید سبب زیست اخلاقی امیدوارانه خواهد بود که انتظار منجی را سامان می‌دهد.

مؤلفه امید از ویژگی‌های نشاط بود. امید به تحقق وضعیت بسامان و مطلوب از شاخصه‌های نشاط در حوزه مهدویت است. امید به آینده‌ای روشن با برپایی عدالت این جهانی در ساحت‌های فردی و اجتماعی از شاخصه‌های بارز در زیست منتظرانه است. از سویی ظهور منجی علاوه بر عامل انسانی به اراده الهی نیز مشروط است. امیدواری که در سایه وعده الهی به تحقق ظهور شکل گرفته در اخلاقی زیستن منتظر اثری شگرف خواهد داشت. امید معطوف به وعده الهی باعث می‌گردد تا منتظر منجی گرچه به دوران ظهور نرسد اما از هیچ کوششی برای تحقق جامعه اخلاق مدار فروگذار نکند و آن فرجام نیک و عدل جهانی چراغ راه و امید او در عصر غیبت قرار گیرد. در نتیجه نشاط معطوف به مؤلفه امید سبب زیست اخلاقی امیدوارانه خواهد شد. منتظر منجی با باور به تحقق فرجام نیک و جامعه اخلاق مدار تمام تلاش خود را در بسترسازی برای ظهور - فارغ از این که به عصر ظهور برسد یا نه - به کار خواهد بست.

۲. آثار نشاط معطوف به اخلاقی زیستن بر انتظار منجی

نشاطی که با امید به تحقق وعده الهی حاصل می‌شود، در عین حال باعث حالاتی برای فرد منتظر می‌شود که در ادامه به برخی اشاره می‌کنیم؛

الف) امید به گذر از وضعیت نامطلوب

براساس آنچه گذشت امید به تحقق وضعیت بسامان و مطلوب از شاخصه‌های زیست

منتظرانه است. امید به آینده‌ای روشن برپایه وعده الهی از باورهای انسان منتظر است. در مؤلفه امید پیوندی وثیق بین حال و آینده به چشم می‌خورد، امید به تحقق آینده مطلوب به همراه تلاش برای دستیابی به موقعیت مطلوب. از نگاه اسلام شیعی فرجام بشر بر عنصر خوش بینی به آینده و تحقق جامعه اخلاق مدار و طرد عنصر بدبینی استوار است. در اندیشه شیعه، آینده جهان علاوه بر اثرپذیری از عامل انسانی به اراده الهی نیز گره خورده است، از سویی اراده الهی به تحقق حکومت عدل این جهانی و سعادت حقیقی کامل انسان به عنوان یک اصل از آن یاد شده، بنابراین ایدئولوژی گذر از وضعیت نامطلوب حتمی است (محمّدی منفرد، ۱۳۹۶ ش: ۹۱-۹۸).

ب) گذار غیرمنعطفانه از محنت‌ها

بر پایه آنچه بیان شد انسان منتظر به دو علت محنت‌های عصر غیبت را تحمل و آن را به فرصت مبدل می‌سازد. الف) به جهت تحقق آرمان شهر اخلاقی. منتظر منجی با استعانت از عنصر صبر و بردباری و با توجه به وجود نشاط معطوف به اهداف والای این جهانی در زیست خود، همواره در جهت دستیابی و تحقق آرمان شهر اخلاقی محنت‌ها را به جان می‌خرد؛ ب) به جهت امید دستیابی به آثار معنوی انتظار در عصر غیبت. علت دیگری که انسان منتظر را به تحمل سختی‌ها و تبدیل تهدیدهای عصر غیبت به فرصت بسترسازی ظهور ترغیب می‌کند، امید دستیابی به آثار معنوی انتظار دوران غیبت است. منابع دینی در توصیف حال شخصی که از دنیا می‌رود در حالی که ولایت ائمه اطهار و انتظار ظهور را داشته، می‌فرمایند:

او همانند کسی است که با رهبر این انقلاب و در خیمه او بوده باشد - سپس اندکی سکوت کرد - و فرمود: مانند کسی که با پیامبر اسلام در مبارزاتش همراه بوده است (برقی، ۱۳۷۱ ش: ۱۷۳).

بنابراین ارزش انتظار در عصر غیبت به مثابه جهاد فی سبیل الله در رکاب پیامبر اسلام ﷺ تفسیر شده است. شخص مجاهد با ارزش‌ترین سرمایه زندگی - جان - را برای رضای الهی تقدیم می‌کند. منتظر منجی هم با به کار بستن سبک زندگی منتظرانه پاداشی همانند شخص مجاهد فی سبیل الله را دریافت خواهد نمود. بنابراین انتخاب و به کارگیری سبک زندگی منتظرانه با بذل جان در راه خداوند برابری می‌کند.

نشاط معطوف به کنش‌های فردی و اجتماعی

مراد از نشاط معطوف به کنش‌های فردی و اجتماعی نشاطی است که به سبب وجود برخی

کنش‌های فردی و اجتماعی در زیست انسان به وجود می‌آید. براین اساس کنش‌های فردی و اجتماعی در زندگی سبب نوعی نشاط درونی خواهد شد. این نشاط در اخلاقی زیستن انسان اثرگذار است و به اعتبار همین تأثیرگذاری، می‌تواند بستر ساز انتظار منجی باشد. برای مثال از کنش‌های نشاط‌بخش می‌توان به برگزاری مجالس ادعیه همانند دعای ندبه اشاره نمود.

منظور از کنش‌های فردی و اجتماعی معطوف به نشاط، مجموعه کنش‌هایی هستند که در ارتباط با دیگران زمینه نشاط را فراهم می‌آورند. مضامین سازمان‌دهنده کنش‌های معطوف به شادی را بدین‌گونه صورت‌بندی می‌کنیم: کنش‌های مناسکی، عاطفی و اجتماعی.

مقصود از کنش‌های مناسکی، مجموعه رفتارهایی هستند که بر مبنای اعمالی که در این حوزه قرار دارند، شکل می‌گیرند و بستر ساز برانگیختگی احساسات و عامل نشاط خواهند بود. برخی از این کنش‌ها همانند: شرکت در مجالس نشاط‌آفرین و دیدار نیکان و... می‌باشد (نادی، ۱۳۹۸: ۲۲). در زیست منتظرانه هم مناسک نشاط‌آفرین به وضوح به چشم می‌آید. برای مثال می‌توان به مجالس برپایی ادعیه و مناجات همچون: ندبه، عهد و... حضور در مسجد مقدس جمکران و مجالس ذکر فضائل و توسل، ادای نماز مخصوص امام زمان علیه السلام، که هر کدام به نوعی موجب برانگیختگی احساسات می‌شوند، می‌توان اشاره نمود.

از دیگر کنش‌هایی که در نشاط انسان اثرگذارند، کنش‌های عاطفی را می‌توان نام برد. منظور از کنش‌های عاطفی، رفتارهایی هستند که با محوریت احساسات و عواطف شکل می‌گیرند (همان: ۲۳). در زیست منتظرانه برخی از کنش‌های عاطفی که نشاط آور و سبب برانگیختگی احساسات هستند را برمی‌شمیریم. از جمله آنها: سرود، خواندن شعر در مدح منجی، صله دادن و صرف مقداری از مال خود در راه او و... نمونه‌هایی از کنش‌های عاطفی هستند. صله در راه منجی در زمان غیبت با مصرف کردن مال در کارهایی نظیر چاپ کتاب، یا هر فعالیتی که مطلوب او باشد معنا می‌شود.

مقصود از کنش‌های اجتماعی، رفتارهایی است که بر مبنای فعالیت‌های اجتماعی تعریف می‌شوند، مانند خوشحال نمودن مؤمنین و منتظران، که این رفتارها به نوعی اجتماعی به حساب می‌آیند. شادکردن دیگران با مال، با برآوردن نیازها، برطرف نمودن غصه‌ها، شفاعت در حق آنها، دعا کردن، احترام نمودن، قرض دادن به آنان و... یا انجام هرکار مشروع و مطلوبی، که به نیت مسرور نمودن منجی صورت پذیرد، ادخال السرور منجی خواهد بود.

از سویی روان‌شناسانی همچون "اینگلهارت" با توجه به تحقیقات خود بر این باور است که ۸۵٪ از افرادی که در هفته یک بار به عبادتگاه مراجعه می‌کنند میزان رضامندی بیشتری از

زندگی را دارا هستند. همچنین اثبات شد که تأثیر مذهب بر نشاط با فعالیت‌های مذهبی، بیشتر از مذهبی بودن ارتباط داشته است. همچنین "پولنر" بر این باور است که حضور در معابد مذهبی، به دلیل احساس حمایت اجتماعی و داشتن تصویر دوستانه از خداوند با نشاط و رضایت از زندگی ارتباط مستقیم دارد (آرگایل، ۱۳۸۲ش: ۱۴).

بر پایه آنچه بیان شد کنش‌های مناسکی و عاطفی همانند: حضور در مجالس دعا و نیایش مهدوی و مسجد مقدس جمکران و صله در راه منجی و کنش‌های اجتماعی معطوف به منجی، به دلیل احساس حمایت‌های اجتماعی و دوستی با خداوند و اولیای الهی همگی مایه رضامندی می‌شوند. از طرفی رضامندی از مؤلفه‌های نشاط بوده در نتیجه کنش‌های فردی و اجتماعی معطوف به منجی نشاط را در زیست منتظرانه سبب خواهند شد.

۱. نسبت نشاط و اخلاقی زیستن

نسبت نشاط معطوف به کنش‌های فردی و اجتماعی با اخلاقی زیستن را به کمک دو مقدمه و نتیجه‌ای که در ادامه می‌آید توضیح می‌دهیم.

مقدمه نخست: از ویژگی‌های این نشاط وجود کنش‌های مناسکی، عاطفی و اجتماعی است؛

مقدمه دوم: این کنش‌ها می‌توانند سبب زیست اخلاقی خدا محور و رضامندی و... باشد.

نتیجه: این نشاط سبب تعمیق ارتباط با خدا خواهد بود.

از شاخصه‌های نشاط مدل سوم وجود کنش‌های مناسکی، عاطفی و اجتماعی نشاط‌آور بود. در سبک زندگی اسلامی منتظرانه رفتارهایی دیده می‌شود که مایه برانگیختگی احساسات هستند. کنش‌هایی همانند: ادعیه و مناجات، حضور در مسجد مقدس جمکران، ادای نماز مخصوص منجی، صله دادن، صرف مقداری از مال خود در راه او، خوشحال نمودن مؤمنین و منتظران با مال یا برآوردن نیازها، برطرف نمودن غصه‌ها، شفاعت در حق آنها، دعا کردن، احترام نمودن، قرض دادن به آنان و... یا انجام هرکار مشروع و مطلوبی، که به نیت مسرور نمودن صاحب الامر باشد، همگی از نمونه کنش‌های نشاط‌آور مهدوی توصیف شده‌اند. از طرفی کنش‌های سه‌گانه‌ی اشاره شده، سبب زیست اخلاقی خدا محور - به وسیله تعمیق ارتباط با خدا و ایجاد حس دوستی با پروردگار و اولیای الهی - رضامندی از زندگی و حس حمایت اجتماعی خواهد شد. بنابراین نشاط معطوف به کنش‌ها فردی و اجتماعی سبب تعمیق ارتباط با خدا و رضامندی و احساس حمایت اجتماعی در زیست اخلاقی خواهد شد.

۲. نشاط معطوف به اخلاقی زیستن و انتظار منجی

برخی رفتارهای اخلاقی هستند که وجود آنها می‌تواند سبب نشاط در زندگی شوند، این رفتارهای اخلاقی نشاط‌آور می‌توانند معطوف به انتظار منجی باشند. برای نمونه برخی رفتارها نظیر سازگاری همدلانه و همگرایانه و مانند آن از رفتارهای اخلاقی نشاط‌آوری هستند که می‌توانند بستر ساز ظهور منجی باشند. بنابراین انتظار منجی مبتنی است بر اخلاقی زیستن و اخلاقی زیستن مبتنی است بر رفتارهایی مانند سازگاری همگرایانه و همدلانه و این سازگاری همگرایانه و همدلانه می‌تواند باعث نشاط منتظر شود.

الف) سازگاری همگرایانه و همدلانه

منتظران منجی به سبب غایت واحد و متعالی، نسبت به دیگر افراد جامعه، روش و منش همگرایانه و همدلانه‌ای خواهند داشت به این معنا که آنان خواهان سعادت، آرامش و ترقی همهٔ آحاد جامعه هستند. در منابع دینی همگرایی و سازگاری مورد تأکید قرار گرفته و توصیه می‌کند تا همگی در جهت قرب الهی و سعادت دنیوی برای تحقق جامعه‌ای اخلاق‌مدار و خدامحور تلاش خود را به کار گیرند. برای دستیابی به جامعهٔ آرمانی لازم است تا آحاد جامعه با مقدم کردن مصالح جامعه بر مصالح فردی و زیست همدلانه به سوی غایات نهایی و حقیقی حرکت کنند. در نتیجه شاهد یکرنگی، صمیمیت و محبت میان افراد جامعه خواهیم بود (محمدی منفرد، ۱۳۹۶ ش: ۱۰۵-۱۰۸).

ب) حس موفقیت و پیشرفت

نشاط معطوف به کنش‌های مناسبی مانند: دعای ندبه، دعای عهد و نماز مخصوص منجی و... به جهت برقراری ارتباط با پروردگار به انسان حس موفقیت، حمایت و نصرت الهی را القا می‌کند. این احساس منتظر منجی را در در مواجهه با محنت‌های عصر غیبت از اضطراب مصون داشته و سبب سلامت روان خواهد شد. حس موفقیت در زندگی از جایگاه والایی برخوردار است. انسان‌های دارای حس موفقیت از سلامتی روان برخوردارند. این افراد در مواجهه با نابه‌سامانی‌ها حالت امید، نشاط و خوش‌بینی دارند. در مقابل، افراد فاقد حس موفقیت در مواجهه با اضطراب و مشکلات دارای حالت ترس از شکست هستند. اشخاص باورمند به عقاید مذهبی با عنایت به یاری پروردگار خویش از طریق دعا و نیایش، از حالت سرگردانی و اضطراب خارج می‌شوند و با قاطعیت تصمیم می‌گیرند. بدون تردید یکی از علل موفقیت انبیای الهی همین دعا و نیایش با خداوند بوده است. در زندگی انسان‌های موفق نیز

رد پای این عامل مهم به چشم می خورد. "الیسون" و همکاران او در تحقیقات خود دریافتند، دعا و نزدیکی به خداوند مهم ترین علت ارتقای سلامت روان انسان و قوی ترین پیش بینی کننده رضایت در زندگی است (شجاعی، محمد صادق، ۱۳۸۸ش: ۴۱-۴۳).

ج، جریان سازی و اصلاح گری اخلاقی

یک منتظر واقعی به جهت بستر سازی برای ظهور منجی با استفاده از اصلاح گری اخلاقی و جریان سازی به سامان دهی جامعه مبادرت می کند. این اصلاح گری حوزه بینش، منش و رفتار را شامل می شود. از نمونه ابزارهای اخلاقی می توان امر به فضائل اخلاقی و نهی از رذایل اخلاقی اشاره نمود که می توانند بستر ساز ظهور منجی باشند. از طرفی براساس سنت الهی، عامل انسانی در تحقق هر پدیده ای نقش مؤثر دارد. تحقق زمینه ظهور منجی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و محتاج افراد اخلاق مدار است. در حقیقت تحقق حرکت اخلاقی جامعه منتظر به سوی ظهور زمانی محقق می گردد که افراد منتظر، اصلاحات اخلاقی را در جامعه ایجاد کنند در این صورت است که آنان در جبهه اخلاق مداران قرار گرفته و آنرا تقویت و حرکت به سوی ظهور شتاب می گیرد (محمدی منفرد، ۱۳۹۶ش: ۱۰۹-۱۱۲).

این جریان سازی و اصلاح گری اخلاقی چون در جهت تحقق جامعه اخلاق مدار منتظر و برای تقرب الهی است سبب رضایت از زندگی می گردد. منتظر منجی به دلیل اثرگذاری در تحقق جامعه منتظر، خود را عنصری مطلوب می بیند. منتظر اصلاح گر و جریان ساز از زیست خود رضامند بوده و این رضایت خاطر سبب نشاط او خواهد بود.

د، دعا برای ظهور منجی

دعا و نیایش از نیازهای معنوی انسان هاست. دعا سبب انس و صمیمیت با پروردگار است و انس و صمیمیت از اسباب نشاط بوده و در نتیجه باعث شادی و نشاط در زندگی خواهد بود. براساس پژوهش های انجام شده دعا در پیشگیری و درمان اضطراب نقش پررنگی دارد. باور به قدرتی مافوق که توانایی اداره امور را دارد به پیشگیری و درمان اضطراب کمک می کند. دعا به جهت ایجاد ارتباط با خداوند و ایجاد انس و صمیمیت عامل ایجاد آرامش و نشاط خواهد شد (کاوند، ۱۴۰۲ش: ۱۳۰-۱۳۶). دعا و نیایش با توجه به آثار آن و توصیه های درون دینی از مهم ترین رفتارهایی است که منتظر منجی در زیست خود به کار می گیرد. نگارنده در مورد آثار دعا از دیدگاه روان شناسان و توصیه های درون دینی به جهت دعا برای فرج به صورت مبسوط در کتاب شادی و نشاط در سبک زندگی اسلامی بحث نموده، بنابراین به جهت رعایت اختصار

از ذکر مجدد آن مطالب پرهیز می‌نماید.

هـ، عدالت‌خواهی

وعدۀ تحقق کامل عدالت در عصر ظهور از مسلمات اندیشه مهدویت است. در عصر ظهور عدالت در سطوح انفسی و اجتماعی به حدّ اعلی خود می‌رسد. اجرای عدالت در عصر انتظار به دلیل فراهم آوردن بستر ظهور منجی، دارای ارزش و مطلوبیت ذاتی است. دلیل مطلوبیت ذاتی تحقق عدالت در عصر انتظار، این است که تحقق نسبی آن عنصری برای تحقق عدالت کلی در عصر ظهور است (محمدی منفرد، ۱۳۹۶ش: ۱۱۲-۱۱۵). عدالت‌خواهی از نمونه رفتارهای است که از دیدگاه جامعه‌شناسان باعث ایجاد نشاط در جامعه می‌شود. نشاط جامعه در سطح کلان به عواملی مانند عدالت و آزادی وابسته است. برخی دیگر از جامعه‌شناسان معتقدند که عواملی همانند عدالت اجتماعی بر شادمانی و میزان رضایت از زندگی تأثیرگذارند (کاکاوند، ۱۴۰۲ش: ۶۵-۶۶). برپایۀ آنچه گذشت عدالت‌خواهی و اجرای آن در عصر انتظار و عصر ظهور از اسباب نشاط در جامعه است. اجرای عدالت در سطوح فردی و اجتماعی در عصر انتظار سبب شتاب گرفتن تحقق کامل عدالت در زمانۀ ظهور منجی خواهد شد.

نتیجه‌گیری

در مقام پاسخ به مسئلۀ چگونگی استفاده از عنصر نشاط در زیست اخلاقی و بسترسازی انتظار منجی، دستاوردها و نوآوری‌های پژوهش حاضر را بیان می‌کنیم.

در تفکر اسلام شیعی و به طور خاص در حوزه مهدویت شاهد مدل‌های گوناگون از نشاط هستیم. نشاط نوع اول، نشاط معطوف به اهداف متعالی است. این مدل از نشاط سبب زیست اخلاقی هدفمند و خدا محور خواهد شد. از آثار این نشاط بر انتظار منجی می‌توان به آرامش و افزایش بهره‌وری منتظر و رضایت از زندگی اشاره نمود.

نوع دوم، نشاط معطوف به مؤلفۀ امید بود. این مدل از نشاط سبب زیست اخلاقی امیدوارانه خواهد بود همچنین از آثار این نشاط بر انتظار منجی می‌توان امید به گذر از وضعیت نامطلوب و گذر غیرمعتطفانه از محنت‌ها را برشمرد.

نوع سوم، نشاط معطوف به کنش‌های فردی و اجتماعی است. این مدل سبب زیست اخلاقی با شاخصۀ تعمیق ارتباط با خدا، رضامندی و احساس حمایت اجتماعی می‌گردد. از کارکردهای این مدل از نشاط، سازگاری همگرایانه و همدلانه و حسّ موفقیت و پیشرفت در زندگی منتظران خواهد بود و با این آثاری که برشمردیم سبب تحقق انتظار منجی خواهد شد.

بنابراین نشاط‌های سه‌گانه‌ی معطوف به هدفمندی، اُمید، کنش‌های فردی و اجتماعی با ایجاد و تعمیق آرامش، رضامندی، اُمید به گذر از وضعیت نامطلوب، گذر غیرمنعطفانه از محنت‌ها، سازگاری همگرایانه، و ایجاد حسّ موفقیت و پیشرفت، جریان‌سازی و اصلاح‌گری اخلاقی، دعا برای ظهور منجی و عدالت‌خواهی، سبب سامان یافتن انتظار منجی در جامعه خواهد شد.

منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۵۹ش)، *کمال‌الدین و تمام‌النعمه*، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
۲. ابن طاووس (بی تا)، *جمال‌الاسبوع*، قم: انتشارات رضی.
۳. افشانی، سیدعلیرضا؛ جعفری، زینب (۱۳۹۵ش)، «رابطه دینداری و اُمید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال ششم، شماره ۲.
۴. آرگایل، مایکل (۱۳۸۲ش)، *روان‌شناسی شادی*، ترجمه: مسعود گوهری، اصفهان: جهاد دانشگاهی.
۵. برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱ش)، *المحاسن*، قم: دارالکتب الاسلامیه.
۶. پناهی، علی احمد (۱۳۸۸ش)، «عوامل نشاط و شادکامی در همسران از منظر دین و روان‌شناسی»، *مجله ترویجی معرفت*، سال هیجدهم، شماره ۱۴۷.
۷. حر عاملی، محمد بن حسن (بی تا)، *اثبات الهداه بالنصوص والمعجزات*، مصحح: علاءالدین اعلمی، بیروت: مؤسسة الاعلمی للمطبوعات.
۸. شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۸ش)، *دعا و سلامت روان*، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، اول.
۹. شریفه، آلبوغیبیش؛ مکتبی، غلامحسین (۱۳۹۵)، «بررسی رابطه بین شادکامی براساس نهج‌البلاغه با سلامت روان و رضایت از زندگی»، *نشریه کتاب و سنت*، شماره ۵.
۱۰. کافی، مجید (۱۳۹۶ش)، «هدفمندی و آرمان‌گرایی در سبک زندگی اسلامی»، *فصل‌نامه سبک زندگی*، شماره ۵.
۱۱. کاکاوند، محمد (۱۴۰۲ش)، *شادی و نشاط در سبک زندگی اسلامی (از دیدگاه آیات و روایات مهدوی)*، بی جا: آبات، اول.

۱۲. کاویانی، محمد (۱۳۹۱ش)، *سبک زندگی اسلامی و ابزارهای سنجش آن*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۱۳. لعله‌ئی، سمانه (۱۳۹۴ش)، «بررسی تأثیر برنامه‌های فرهنگی بر شادی و افزایش بهره‌وری سازمان شهرداری»، *فصل‌نامه مطالعات مدیریت شهری*، سال هفتم، شماره ۲۳.

۱۴. محمدی منفرد (۱۳۹۶ش)، *راهبرد اخلاق انتظار*، قم: بوستان کتاب.

۱۵. نادى، محمدعلى (۱۳۹۸ش)، «واکاوی مؤلفه‌های شادی در اسلام و اعتباریابی آن با هدف ایجاد و گسترش مدارس شاد»، *فصل‌نامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، شماره ۳.

۱۶. نعمانی، محمدبن ابراهیم (۱۳۹۷ق)، *الغیبه*، تهران: مکتبه الصدوق.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی